

Особливості формування бібліотечних фондів обласних бібліотек

У статті схарактеризовані особливості формування бібліотечних фондів, окреслені зміни щодо процесу комплектування обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Д. І. Чижевського, визначені перспективи та роль автоматизації в пошуку та отриманні необхідної інформації.

Комплектування бібліотечного фонду – одна з основних ланок створення інформаційно-бібліографічної системи бібліотеки. Розвиток інформаційної інфраструктури на базі обласних бібліотек із застосуванням нових технологій включає вдосконалення системи поповнення бібліотечних фондів. Основною метою формування фонду обласної універсальної наукової бібліотеки (ОУНБ) є досягнення відповідності його тематики та складу тим завданням, що стоять перед бібліотекою. Структура їх – це сукупність процесів: по-перше, – моделювання бібліотечного фонду (створення моделі фонду ОУНБ, особливості якої – пріоритетне комплектування науковими виданнями, монографіями, навчальними підручниками й посібниками, довідковими виданнями тощо); по-друге, – аналіз документального потоку; по-третє, – виявлення й обґрунтування відбору необхідних документів; по-четверте, – оформлення замовлень на документи, контроль за їх виконанням; по-п'яте, – отримання й облік документів; по-шосте, – розподіл та передача документів до структурних підрозділів бібліотеки.

Підхід до моделювання бібліотечних фондів наукових бібліотек сьогодні зазнає суттєвих змін зав-

дяки використанню бібліотеками комп'ютерних технологій майже в усіх бібліотечних процесах. Фонди бібліотек мають бути більш мобільними, з розгорнутою мережею пошуку, здатні зацікавити та задовольнити потреби найвибагливішого користувача в освітній чи науковій діяльності. На політику формування фондів бібліотек сьогодні значно впливають такі фактори як: інфляція і пов'язане з нею зростання цін на твори друку; скорочення асигнувань на комплектування фондів бібліотек; дія Закону України «Про публічні закупівлі», який ускладнює процеси комплектування, а саме: впливає на якість, науковість фондів, оперативність отримання документів, повноту придбання нових видань з урахуванням тематико-типологічних профілів комплектування.

Останнім часом комп'ютерні технології та Інтернет активно використовуються в практичній діяльності відділу формування фондів ОУНБ ім. Д. І. Чижевського. Технологія формування бібліотечного фонду в бібліотеці побудована таким чином, щоб за найменших витрат часу своєчасно й повноцінно задовольняти інформаційні потреби як бібліотекаря, так і користувача, та раціонально використовувати фінансові асигнування на придбання

**Олена
Стрілець,**

завідувач відділу
формування фондів
обласної
універсальної
наукової бібліотеки
ім. Д. І. Чижевського,
м. Кропивницький

видань для бібліотеки. Основний напрямок формування фонду бібліотеки полягає в повноцінному та систематичному поповненні книгозбірні новими українськими та зарубіжними документами з усіх галузей знань та на різних носіях інформації; докомплектуванні фондів бібліотеки цінними у науковому та культурно-історичному відношенні вітчизняними та зарубіжними документами минулих років, краєзнавчими документами тощо. Відбір документів обов'язково проходить за участю завідувачів відділів обслуговування та міського абонементу. І насамперед, бібліотека враховує всі замовлення на докомплектування від користувачів бібліотеки.

На сьогодні процес формування бібліотечного фонду проходить не так, як у минулі часи, коли були перспективні плани комплектування, а більш доступно і сучасно. Для формування бібліотечного фонду бібліотеки необхідна оперативна та різноманітна інформація про нові видання. Для її отримання бібліотека використовує різноманітні доступні джерела поточної інформації, а саме: каталоги, анотовані плани видавництв, електронні прайси, рекламні буклети, періодичні видання, інтернет-книгарні, засоби масової інформації тощо.

Одним з досить ефективних способів комплектування можна назвати розповсюдження видавництвами інформації про нові видання електронною поштою. Регулярно, зазвичай щомісячно, електронною поштою до бібліотеки надходять прайси каталогів видань з переліком книг, що вийшли з друку; електронні анотовані каталоги; презентації новинок книг; рекламні пропозиції щодо нових видань тощо. У такому режимі бібліотека працює з такими видавництвами, книгопостачальниками та видавництвами університетів: «Право», «Книги-21», «Ліра-К», «Алерта», «Медицина», «Академія», «Академ-видав», «Дуліби», «Патерик», Видавництвом Національного університету «Львівська політехніка», Видавничим домом «Києво-Могилянська академія» та ін. Таке інформування дає можливість одержати

ти оперативну інформацію щодо видання нових книг. Книги можна шукати за тематикою УДК, за автором і назвою, за конкретними параметрами документу. Останніми роками окремі видавництва почали надавати зручні для замовлення прайси у вигляді бланків-замовлень, де бібліотека проставляє в основному прайсі кількість необхідних видань та назви книг, які потрібні, а безпосередньо вбудована до прайсу програма автоматично здійснює підрахунок кількості замовлених видань та надає суму замовлення. Слід відзначити окремі видавництва, які надають якісні прайси та постійно здійснюють розсилку інформації бібліотекам щодо новинок, а саме: «Право», «Клуб сімейного дозвілля», «Видавництво Старого Лева», «Ліра-К», Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», Видавництво Національного університету «Львівська політехніка». Основним у процесі замовлення документів є те, що відділ формування фондів здійснює перегляд книговидавничих прайсів і каталогів, відслідковує зміни та новинки на книговидавничому ринку продукції, веде листування з видавництвами, оформлює замовлення на придбання документів в електронному варіанті. Специфіка роботи відділу полягає в тому, щоб вільно орієнтуватися в питаннях книговидавничої політики, вміти аналізувати новинки книжкового ринку з точки зору змісту, цінових пропозицій, необхідністю їх придбання для бібліотеки. При комплектуванні бібліотечного фонду сучасною українською книгою бібліотека користується такими тенденціями відбору, а саме:

1. Номінації: «Книжка року ВВС»;
2. Форуми: Київський книжковий арсенал, Львівський форум видавців;
3. Премії: Букерівська, Нобелівська, Пулітцерівська; поетична премія «Золотий кларнет», президентська премія «Українська книжка року»; нова літературна премія «Нонфікшн»;
4. Нагороди: від фонду Ковальових;

5. Міжнародний літературний конкурс «Коронація слова»;

6. Рейтинги та топи книг від видавництв, інтернет-книгарень, соціальних мереж, періодичних видань: «Літ Акцент року», «Читомо», «Мізки» тощо.

Спробуємо більш детально представити підходи книгозбірні до відбору книг за 2017 рік за кожною з перерахованих вище тенденцій. Ці книги були придбані книгозбіркою до бібліотечного фонду і сьогодні наявні для користувачів ОУНБ ім. Д. І. Чижевського.

По-перше, досить популярною є номінація «Книга року ВВС», яка представлена в партнерстві з Культурною програмою Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР). Книгою року ВВС-2017 стала збірка оповідань Катерини Калитко «Земля загублених, або маленькі страшні казки» («Видавництво Старого Лева»), а переможцем у номінації Дитяча книга року ВВС-2017 було обрано книгу Анни Коршунової «Комп і компанія» (видавництво «Час майстрів»).

Однією з найпрестижніших нагород, яка вручається щорічно за вагомий внесок у світову культуру, є Нобелівська премія з літератури. У 2017 році премію присуджено британському письменнику японського походження Кадзуо Ішігуро за книгу «Не відпускай мене». «Кадзуо Ішігуро у своїх романах неймовірної емоційної сили відкрив безодню під нашим ілюзорним відчуттям зв'язку зі світом». Його книга була надрукована в українському перекладі Софії Андрухович та художньому оформленні Назара Гайдучика та Оксани Йориш у «Видавництві Старого Лева». А наприкінці 2017-го року українською вийшла ще одна книга письменника – «Похований велетень».

Кожного року бібліотекарі слідкують за премією Президента України «Українська книжка року». У 2017 році цю премію присуджено трьом лауреатам, а саме Мирославу Дочинцю за книжкові видання «Синій зошит. Аркуші днів світящих» і «Лад» у номінації «За видатні досягнення у галузі художньої літератури»; Володимирі Корнійчуку

за книжкове видання «Марія Заньковецька» у номінації «За вагомий внесок у розвиток українознавства»; Тетяні Стус за книжкове видання «Іжак Вільгельм» у номінації «За сприяння у вихованні підростаючого покоління».

Дуже відомою світовою премією в галузі літератури, журналістики й музики є Пулітцерівська премія. У минулому році головну премію одержав письменник Колсон Уайтхед за художній роман «Підземна залізниця». Книжка потрапила до списку бестселерів газети «The New York Times» і стала лауреатом Національної книжкової премії США.

Щорічно бібліотека бере участь у книжкових форумах, а саме Львівському форумі видавців, та місцевому – «Весняний книговир». Під час форумів бібліотекарі знайомляться з творчістю нових письменників, відвідують презентації нових книг від авторів та видавництва. Кожного року відділ формування фондів здійснює моніторинг видань, що одержали перемогу в різних номінаціях на Львівському форумі видавців. Книгозбірня докладає зусиль для замовлення книг-переможниць у повному обсязі, щоб користувачі мали змогу з ними ознайомитися і прочитати. У 2017 році було представлено настільки багато книг номінантів, що журі вирішило не присуджувати Гран-прі форуму. Переможцями стали 21 книжкове видання, кожне з яких гідне почесної номінації. У номінації від медіа-хабу «Твоє місто» премію отримала книга Філіпа Сендса «Східно-Західна вулиця: Повернення до Львова», яка вийшла друком у «Видавництві Старого Лева».

Дуже популярними серед користувачів бібліотеки є книги, що перемогли в номінаціях міжнародного літературного конкурсу «Коронація слова». Цей конкурс відкрив широкому загалу читачів багато сьогодні добре відомих імен, а саме: Ірен Роздобудько, Марину Гримич, Марину Меднікову, Андрія Кокотюха, Василя Шкляра та багатьох молодих письменників. Окремі літературні критики вважають «Коронацію слова» – своєрідним лі-

тературним «Оскар», культурним успіхом України, рушійною силою української сучасної літератури. На сьогодні конкурсом відкрито понад 300 нових, раніше не відомих авторів, які від кількох місяців до року стають популярними та знаходять свого читача. А ОУНБ ім. Д. І. Чижевського в свою чергу намагається якомога більше замовити нових книг відомих та нових імен сучасних письменників і донести до читача все більше нової інформації.

Сьогодні комплектування фондів відповідно до чинного законодавства здійснюється на основі тендерних закупівель з метою заощадження бюджетних коштів і запобігання корупції. Придбання книг за тендером значно ускладнює процес закупівлі та унеможливує своєчасне й повноцінне комплектування фондів бібліотек України. Отже, головні завдання, які ставлять перед собою працівники відділів комплектування, – зменшити до мінімуму час від моменту одержання інформації про вихід книг з друку, до наявності видання на полицях бібліотеки; скоротити витрати на виконання операцій з підготовки документів щодо замовлення книг та сумарні витрати на придбання літератури, завдяки вибору найбільш дешевих джерел комплектування.

ОУНБ ім. Д. І. Чижевського не здійснює тендерні закупівлі, бо розмір виділених асигнувань на комплектування не передбачає проведення закупівель за тендерними процедурами, але, не зважаючи на це, бібліотека все ж таки повинна звітувати за кошти, що виділені державою для книгозбірні, у системі публічних закупівель ProZorro. На сьогодні ринок товарів, робіт та послуг повинен бути відкритим і прозорим, тому всю інформацію щодо закупівель бюджетних установ представлено на електронному майданчику закупівель ProZorro. Кожна обласна бібліотека повинна зареєструватися на цьому електронному майданчику та надавати вичерпну інформацію щодо закупівель книг та передплати періодичних видань, проводити електронні відкриті торги, якщо сума

закупівель становить більш ніж 200 000 грн. Якщо сума виділених коштів на придбання літератури становить менше ніж 200 000 грн, то відповідно й тендерні процедури не проводяться, але, не зважаючи на це, інформацію про закупівлі необхідно представляти у системі публічних закупівель ProZorro. Завдяки електронним майданчикам інформація подається доступно, прозоро, відкрито, існує чесна конкуренція серед видавництв та книготорговельних постачальників.

Відділ формування фондів обласної бібліотеки постійно здійснює процеси щодо докомплектування видань, замовлених користувачами бібліотеки. При комплектуванні бібліотеки характерним є: розширення кола джерел комплектування, включаючи книгообмін з іншими бібліотеками, громадськими організаціями, благодійними фондами, спонсорами; заохочення і стимулювання дарувальників. Кожен відділ обслуговування бібліотеки веде «Облік незадоволеного попиту користувачів», де систематично фіксуються книги або періодичні видання, які потребують докомплектування. Раніше ці відомості акумулювалися в друкованій картотеці докомплектування, а з 2016 року вони представляються в електронному форматі. Відділом формування фондів розроблено у форматі Excel спеціальну таблицю, яка складається з 2-х частин. У першій частині подаються бібліографічні дані про документи, які потрібно докомплектувати, а в другій – зазначається дата виконання замовлення, або – причина невиконання. Чому в електронному форматі? Тому що вся документація і реєстрація нових надходжень в бібліотеці здійснюється з використанням комп'ютерних технологій, відповідно й замовлення книг на докомплектування зручніше здійснювати в електронному вигляді.

Останніми роками бібліотечні фонди суттєво поповнюються завдяки державним програмам: «Українська книга» (яка відновила у 2016 році), програма Міністерства культури України щодо забезпечення придбання літератури

для поповнення фондів публічних бібліотек та обласна програма розвитку книговидання та книгорозповсюдження на 2016–2020 роки.

Працівники сектору обмінних фондів ОУНБ ім. Д. І. Чижевського у 2017 році розподілили на обласні, районні, сільські бібліотеки та ОТГ рекордну кількість примірників – 47692 на суму 2996871,19 грн. Із загальної кількості розподілених книг – 41258 примірники на суму 2898009,29 грн, що надійшли за державною та обласною програмами, а саме: «Українська книга–2016», видання, видані на виконання наказу Міністерства культури України від 13.10.2016 року № 896 «Щодо здійснення придбання україномовних книг для поповнення фондів публічних бібліотек», а також обласної програми розвитку книговидання та книгорозповсюдження на 2016–2020 роки.

За програмою «Українська книга–2016» розподілено 16598 примірників на суму 1529231,28 грн; за наказом № 896 – 21605 примірників на суму 1368778,01 грн; за обласною програмою – 3055 примірників.

Ще одним джерелом безкоштовного отримання бібліотекою видань є співпраця з різними установами та організаціями: Інститутом проблем виховання НАПН України, Інститутом обдарованої дитини НАПН України, Інститутом соціальної та політичної психології НАПН України, Інститутом педагогіки НАПН України, державним підприємством «Національний центр Олександра Довженка» та ін. Відділ формування фондів бібліотеки постійно надсилає листи-клопотання до інститутів НАПН України та інших установ щодо отримання книжкової продукції. Раніше бібліотека отримувала їх згідно з накладними. На жаль, зараз ця процедура значно ускладнилася, тому що передача книжкової продукції відбувається відповідно до рішень сесій обласної ради. В обласній раді створено комісію з питань безоплатної передачі на баланс ОУНБ ім. Д. І. Чижевського друкованої продукції, що видана НАПН України та іншими установами коштом дер-

жавного бюджету. Все це ускладнює та затримує процедуру отримання безоплатної літератури, бо бібліотека вимушена чекати, коли відбудеться сесія, на якій буде затверджено рішення про передачу книг, і лише згодом відбувається доставляння книг до книгозбірні. У минулому році бібліотека отримала 37 примірників документів, з яких це переважно – методичні посібники й рекомендації, навчальні посібники з питань використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій, методики діагностики інтелекту у молоді, розвитку медіаосвітніх ресурсів, технології оцінювання компетентностей учнів та ін.

Передплата періодичних видань здійснюється бібліотекою на півріччя. Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 18.11.2015 р. № 946 «Про здійснення попередньої оплати товарів, робіт і послуг, що закуповуються за бюджетні кошти, крім передплати періодичних видань» бібліотека щоквартально звітує про надходження періодичних видань. Відділ формування фондів бібліотеки щоквартально складає зведену накладну отриманих періодичних видань, де вказує ціни; підписує накладні в передплатній агенції та звітує перед бухгалтерією про використання коштів. Усі відомості про періодичні видання та реєстрація номерів вносяться до АРМ «Каталогізатор». Щороку бібліотека отримує приблизно до 270 назв періодичних видань. Кожного півріччя відділ формування фондів складає зведений каталог періодичних видань ОУНБ ім. Д. І. Чижевського та зведений каталог періодичних видань міста Кропивницького, до списку якого включаються відомості щодо передплачених періодичних видань 8 бібліотек-учасниць.

Сьогодні перед бібліотечними працівниками постають питання щодо організації та збереження бібліотечних фондів, формування у громадян і, передусім, у молоді любові до рідної країни, національного патріотизму, знання історії та культури нашої держави. І для цього бібліотекам необхідна допомога українських видавництв та поліг-

рафічних підприємств, діяльність яких спрямована на поповнення бібліотечних фондів бібліотек України.

За останні п'ять років випуск видавничої продукції в країні становить близько однієї книжки в рік на людину. На жаль, це – занадто низький показник. Останні два роки книжковий ринок поступово зростає, попит збільшується, а значить – відкриваються нові видавничі ніші. Перспективи збільшення книговидання на сьогодні, безумовно, є, бо українці – читаюча нація, і це доведено вже давно. Відчувається потреба громадян у самоосвіті, розвитку себе як особистості, стає все вищою зацікавленість в ознайомленні з кращими зразками сучасної української та світової літератури, і про це свідчать черги читачів для спілкування з письменниками на їх презентаціях у бібліотеках, університетах, книгарнях та інформаційних майданчиках міста.

Сподіваємося, що і надалі будуть продовжуватись державні програми з поповнення бібліотечних фондів, які мають значний вплив на якість поповнення фондів книгозбірень. Також бажано, щоб постійно збільшувалась кількість українських видавництв завдяки яким бібліотеки могли б розширювати коло постачальників видавничої продукції. На сьогодні на книжковому ринку представлені окремі видавництва, що друкують якісні й вишукано поліграфічно оформлені видання, однак, на жаль, ціна на такі видання досить висока, що обмежує можливості книгозбірень у придбанні подібних видань: а саме: мистецьких альбомів, довідників, рідкісних та цінних видань, репринтних та наукових видань, які безперечно дуже потрібні читачам наукових бібліотек.

Головним своїм завданням бібліотека вбачає – якісно працювати, з любов'ю до своєї роботи продовжувати надавати користувачам кращі сучасні українські книги.